

szólagos politikai „dinamizmus” ellenére azonban az mondható el, hogy az egymással szöges ellentétben levő, a másikat gyökerestől felszámolni vágyó diktatúrák valójában nem sokban különböztek egymástól. Ennek a paradoxonnak remek ellenpólusa az alkotó művész, így a színházi ember is, aki semelyik totalitárius rendszernek nem tetszik és nem kell. És pont ez érvényesíti létezését: az abszurd, már-már groteszk hatalmi játszmákkal és hazug „színhátékokkal” szemben állva mond igazat, és teremt életet, teret az érvényes emberi létezésnek a

színpadon, a tudat félelmetes és felszámolhatatlan szabadsága pedig erőt és hatalmat ad, ami végül legyűri a zsarnokoskodó diktatúrát.

A történet vége természetesen nem ilyen ragyogó happy-end, gondoljunk csak a jelenlegi, a „rabigái alól felszabadított színház” helyzetére akár Erdélyben, de most főként Magyarországon. Írjuk a folytatást, ami most kísértetiesen emlékeztet a magunk mögött hagyott, „régmúlt” 20. századi történelemre.

Adorjáni Panna

A NEMZETI TÖRTÉNELEM MINT POLITIKAI NYELV

**Szűcs Zoltán Gábor: *Az antalli pillanat.*
*A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban***

■ *Az antalli pillanat* a nemzeti történelemre alapozó politikai diskurzusok szerepét vizsgálja a rendszerváltozás utáni új magyar köztársaság politikai berendezkedésének kialakításában. Az 1989–1993 közötti politikai vitákban a történelemhez, a kommunista múltához, illetve az azt megelőző politikai és tulajdonviszonyokhoz, illetve jogrendhez való viszony több politikai szereplő számára is kulcsfontosságú kérdés volt. A történelemre való hivatkozás, illetve a történelemből merített érvkészlet nagy szerephez jutott nemcsak a köztársasági elnöki tisztség létrehozásáról, a reprivatizációról, a magyar köztársaság címeréről vagy az önkormányzati rendszerről folytatott vitákban, hanem a rendszerváltás, a dualizmus vagy a Horthy-kor politikailag oly fontos értékelésében, sőt a politikai szereplők önmeghatározásában is.

A könyvet már a címe is látványosan a politikai nyelvek kutatásának ún. nyelvi-kontextualista irányzatához köti. J. G. A. Pocock klasszikus monográfiája, *A Machiavelli-pillanat*¹ azt vizsgálta, hogyan született újra a klasszikus republika-

nizmus politikai nyelve a 16. századi Firenzezében, és szolgált a 17. századi angol polgárháború, majd az amerikai függetlenségi háború puritán gondolkodóinak fogalmi-érvelési keretével. A politikai eszmétörténet kutatásának a politika nyelveire összpontosító irányzata azzal a fajta szellem- vagy eszmetörténet-írással szemben határozza meg magát, amely időtlen eszmék kibontakozásának történetét írta. A gondolkodók „eredetisége” helyett eszméiknek társadalmi és politikai kontextusára, helyhez és időhöz kötött megfogalmazásuk politikai céljaira, tétjeire összpontosít. Magyarországon a hasonló kérdéseket feszegető kutatók többnyire az MTA Politikai Tudományok Intézetében működő Politikai Diskurzuskutató Központhoz, illetve a Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézetéhez kapcsolódnak. Mindkettő irányítója Szabó Márton, aki egyben, Szűcs Gábor Zoltánnal közösen, a L'Harmattan Kiadó (posztmodern politológiaiák) sorozatát is gondozza.

Az antalli pillanat a mai olvasó számára két szempontból is roppant izgalmas. Egyrészt meggyőzően képviseli azt a

szemléletet, hogy a politika nemcsak, sőt nem elsősorban hatalomtechnikai vagy közpolitikai kérdés, esetleg a média számára szcenírozott előadás. Hanem olyan verbális küzdőtér, ahol érvek, retorikák, a jelenről, a múlttól és a jövőről fogalmazott víziók versengenek egymással, ahol a szereplőket az általuk használt nyelv és érvrendszer különbözteti meg egymástól, és ahol a gondolkodás és cselekvés lehetőségeit alapvetően befolyásolja a valóság leírására használt nyelv. A politikai nyelvek elemzését ráadásul egy olyan korszak politikai vitáinak felfejtésére használja, amely, noha meghatározó jelentőségű a mai magyarországi politikai berendezkedés és politikai viták szempontjából, egyre kevésbé része az élő emlékezetnek.

Szűcs Zoltán Gábor tanulmányában a nemzeti történelem mint politikai nyelv a politika jelenségeinek, különösen a nagy, rendszerváltoztató változásoknak a nemzeti történelem perspektívájából és korábbi politikai nyelvek fogalomhasználatával, utalásrendszerével való leírását jelenti. Azaz nem elsősorban szimbolikus jelentőségű történelmi kérdések felelevenítéséről, a történelem identitásformáló hasznáról van szó, hanem olyan vitahelyzetekről, amikor a történelmi múltból ismert érvek és fogalomrendszerek mai politikai kérdések megvilágításában, a saját álláspontok tisztázásában és az ellenfél álláspontjának – értelemszerűen a beszélő céljainak megfelelő – újrafogalmazásában, retorikai redeszkripciójában játszanak szerepet. A történelmi érvek és fogalomrendszerek haszna tehát egyszerre retorikai-vitatechnikai és kognitív.

Magyarországon a rendszerváltás utáni politikai viták egyik legfontosabb kérdése például a kommunizmus előtti tulajdonviszonyok helyreállításának lehetősége volt. A Független Kisgazdapárt programja „reprivatizációként”, illetve „restitúcióként” írta le azt a politikai célt, miszerint a termőföldek esetében az 1947-es jogi állapotokat kell visszaállítani. Etnoradikális érvrendszerük elsősorban nem történelmi volt, hanem a néplélekre és a parasztság „természetes ösztöneire” való hivatkozásokra építet. Ezt az álláspontot a többi politikai szereplő jogilag megvalósíthatatlannak vagy diszkriminatívnak tartotta, hiszen vitatható volt az 1947-es állapotok igazságossága is. Az 1990-es kisgazda-MDF-es koalíció kormányprogramjának kidolgozásakor, illet-

ve annak parlamenti vitájában ezért a kérdés centrális jelentőségűnek bizonyult. A kormányprogram maga, kompromisszumos megoldásként, a magántulajdon és a mezőgazdaság „rehabilitációjáról”, azaz nem egy korábbi állapot visszaállításáról, hanem a magántulajdon védelméről és megerősítéséről beszélt. A kormányprogram parlamenti vitája jól illusztrálja a nemzeti történelemből ismert érvek és fogalmak politikai hasznát. Az egyébként jellemzően szociológizáló és nem historizáló fogalmakat használó SZDSZ politikusa, Juhász Pál a kormányprogramot azzal bírálta, hogy a kisgazdák túlhangsúlyozzák „az ősiség elvét”, és ezáltal álláspontjuk ellentétessé válik a mai parasztság gazdasági érdekeivel. Az „ősiség elve” kifejezés, amelyet egyébként a kisgazda politikusok maguk nem használtak, „legalábbis Széchenyi óta polgári fejlődés narratívájában aszimmetrikus ellenfogalom, a fejlődés akadályainak és a túlélt anakronizmusnak a szinonimája”. (119.) Az SZDSZ-es politikus tehát a történelmi fogalomhasználat segítségével úgy írta le az ellenfél álláspontját, hogy konnotációi egyértelművé tették annak tarthatatlanságát.

Amint a fenti példa is mutatja, a nemzeti történelem mint politikai nyelv egyik lehetséges haszna, hogy politikai álláspontokat anakronisztikus, nosztalgizáló restaurációs kísérletekként írjon körül és utasítson el, elutasítva egyben a múlttal való kontinuitást is. Az „antalli pillanat” azonban egy olyan politikai pillanat, amikor más politikai szereplők, kiemelten Antall József számára viszont lehetségesnek, sőt kötelezőnek tűnt a múlt és a jövő, a kontinuitás és innováció összeegyeztetése. A nemzeti történelem mint a jelen lehetőségeinek egyszerre nyelvi, kognitív és cselekvési kerete a legerőteljesebben talán a parlamentáris köztársaság mint államforma megalapozásában jelent meg, a köztársasági elnöki tisztség körüli vitákban. A közvetlen elnökválasztást és a három hatalmi ágon kívül álló köztársasági elnöki intézményt támogató MSZMP álláspontja ellen Antall József azzal érvelt, hogy az egy olyan gaulle-ista és prezidenciális rendszert eredményezne, amelynek Magyarországon nincsenek hagyományai, sőt ellentétes a magyar közjogi folytonosság szellemével. A közjogi folytonosság sarkalatos pontjainak pedig az 1848-as és 1946-os törvényeket

tekintette, melyek folyamánként Magyarországon a parlamentnek felelős, miniszteriális kormányzásnak kell működnie, ahol a köztársasági elnök a végrehajtó hatalom része. És bár az adott helyzetben a közvetlen elnökválasztás látszik szükségesnek, mert az akkori országgyűlés legitimitása nem elegendő az elnökválasztáshoz, a történelmi hagyomány szellemében az alapvető a parlamentarizmusnak kell képeznie. Az Ellenzéki Kerekasztal, majd a Nemzeti Kerekasztal 1989-es ülésén megfogalmazott, a felelős kormány történelmi-fogalmi tekintélyére hagyatkozó álláspont tehát a kérdést a nemzeti történelem összefüggésébe helyezte, és bár más-más okokból és kontextusban, előbb az MSZMP, majd az SZDSZ számára is elfogadható keretet jelentett az alkotmánymódosításhoz szükséges kompromisszumhoz. Ebben az esetben tehát a nemzeti történelemre való hivatkozás egyszerre volt a politikai helyzet konceptualizálásának, illetve az álláspontok közelítésének, a kompromisszumos döntéshozásnak az antalli politikára jellemző eszköze.

A politikai problémák és cselekvési lehetőségek konceptualizálására és leírására természetesen a vizsgált időszakban sem egyedül a nemzeti történelem politikai nyelve szolgált. Alternatívái és versenytársai a szociologizáló, etnoradikális, illetve reálpolitikai nyelvek voltak. A kötet számos pontján találunk példákat a különböző politikai nyelvek eltérő fogalomrendszerének, értelmező apparátusának és érvelésmódjainak inkompenzabilitására, és ezeknek a fogalmi összerendeltetlenségeknél a leírása sokat segít a

korabeli politikai viták megértésében. A különböző nyelvek számára például más és más entitás a politika alanya: a nemzeti történelem nyelvének beszélői számára ez a nemzet mint a közös történelem által definiált politikai közösség; az etnoradikális nyelv számára azonban az időtlen etnikum; a szociologizáló nyelv számára a társadalom; a reálpolitika számára pedig az állam. Az antalli pillanat néhány éve ezeknek a politikai nyelveknek a versenyeként is felfogható, amelyből végül a szociologizáló nyelv került ki győztesen, amely különböző, a nyolcvanas években kikristályosodott és intézményesedett értelmiségi beszédmódokat integrált, a reformközgazdászok beszédmódjától a politológiai beszédmódon át a jogi és komparatív jogi beszédmódig. A nemzeti történelem nyelve mint diszkurzív politikai lehetőség Szűcs Zoltán Gábor szerint akkor szűnik meg a magyar politikai életben működő alternatívának lenni, amikor a nemzeti történelem kulcsmozzanatává a Horthy-kor, a múlthoz való viszony domináns kérdésévé pedig annak megítélése válik.

A diszkurzív politikatudomány nem kritikai diszciplína – ebben különbözik a kritikai (CDA – critical discourse analysis), illetve a francia diskurzuselemzéstől. A kötetből azonban talán némi normatív és vindikatív szándék sem idegen: az antalli pillanat nemzeti történelmi beszédmódját olyan, beteljesületlen lehetőségként mutatja fel, amely, bár uralkodó eszmévé nem válhatott, mint lehetőség nemcsak a korabeli politikai helyzet részét képezi.

Vincze Hanna Orsolya

■ JEGYZET

1. J. G. A. Pocock: *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. N.J.: Princeton University Press, Princeton, 1974.